

omal soovil, aga sellel pikalt ei peatuta, vaid minnakse nii jutu kui eluga edasi – kas ei anna autor siin hoopis viimase aja traumavaimustusele, kõige ikka ja jälle läbi-, välja- ja üleelamisele? Silma hakkab muide ka õrn nostalgiline autorisümpaatiat mineviku vastu. Selles raamatus elatakse vanamoodi ja lihtsalt, moodsad asjad nagu taimetoitus, šoppamine või uue aja kohvipause täis kontorielu paistavad võõra ja häirivana. Osalt on see päevamoraali vastu protestimise loomulik kaasaanne, osalt kindlasti pelk võtte (uue ja vana kõrvutamisel on suur koomiline potentsiaal), osalt küllap ealine iseärasus – igatahes on tore jälgida, kuidas Kivirähk, kes on alati tõganud mineviku idealiseerimist ja jätkab seda uhkelt senimaani, hakkaks nagu teisest servast ise samas suunas kalduma.

Kivirähk esitab nüüsi mõnusa ja rahuliku elu manifesti, missugust žesti igati tervitan. Et tegelikult ei ole üldse tarvis naba paigast venitades maailmaga ühte jalga joosta, täiuseni pingutada ja iga minutit maksimaalselt ära kasutada – tänapäeval sellist asja väita on ju õieti tükk maad julgem tegu kui lasteraamatus kakast rääkida.

MART KULDKEPP

Armastuse kosmiline müsteerium

DANTE ALIGHIERI. *VITA NOVA – UUS ELU. Itaalia k-st tlk Rein Raud. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2012. (Bibliotheca mediaevalis). 136 lk.*

Rein Raua tõlge Dante Alighieri “Vita novast” on avaldatud samas raamatusarjas, kus aasta varem ilmus ka Harald Rajametsa tõlge “Jumaliku komöödia” esimesest osast “Põrgu”. Üheskoos moodustavad need teosed väga märkimisväärse täienduse eesti keeles kättesaadavale Dante loomingule, keskaegsele kirjanduspärandile ja maailmakirjanduse klassikale laiemalt. “Uuest elust” on küll juba olemas 1924. aastast pärinev Johannes Semperi eestindus, kuid uuesti tõlkimise otsust tuleb tervitada seda enam – ehkki lähtetekst on sama, on sihtkeel ja -kultuur jõudnud vahepeal nii palju muutuda, et Dante uueks vastuvõtuks ollakse enam kui valmis.

Kuna tegemist on ülikooliga seotud kirjastusega, on “Vita nova” paratekstit suunatud ettearvatavalt akadeemilisele sihtgrupile. Silmapaistev lisandus tõlkele on Rein Raua pikk ja põhjalik eessõna, mis moodustab raamatu mahust pea kolmandiku ning annab huvitava ja erudeeritud ülevaate tervest hulgast asjassepuutuvatest kontekstidest, milleta vähemalt tavalugeja jaoks jääksid kesiseks võimalused enam kui 700 aasta vanust teost mõista. Raua kommentaarid “uue maheda stiili” ja “armastuse metafüüsika” teemadel muudavad Dante abstraktsevõi-

tu teksti kõnekamaks, samas seda siiski ka liialt surumata etteantud tõlgendusraamidesse. Samavõrra asjakohased on ka sissejuhatused Dante elulukku, tema kaasaegse Itaalia keerulisse poliitikasse ja eriti linnade kirjakultuuri, mis taolise kirjanduse sünni ja ringluse üldse võimalikuks tegi. Loodetavasti ei jää need konkreetsest tõlkest laiema tähenduse ja kasutatavusega ülestähendused ilukirjandusteose saatesesee formaati kängitsetuna liialt varju.

Kui tasakaalukas ja viidetega varustatud sissejuhatus paistab silma heas mõttes pedagoogilisusega ning võiks leida kasutamist mõnel ülikooli kirjandus- või ajalookursusel, siis tõlge ise (ehkki samuti allmärkustega varustatud) liigub selles mõttes akadeemilisusest kaugemale, et püüdleb võrdselt mõttetäpsusega ka sihtkultuurilise ladususe poole. Eriti puudub see prosimeetrilise teose luulepalu, mis on tõlgitud kaalepliku hoolikusega ning jälgides, et tulemus oleks ka eesti keeles poeetilisena tajutav. Erinevalt Semperist ei kasuta Raud seetõttu Dante nn grammatilisi riime, mis iseenesest oleksid eesti keelde üle toodavad ja mille kasutamine annaks tõlkijale sõnavalikul palju lisavabadust, kuid mis puht luulekeeliseltsil kõlaksid kohmakalt. Selline kompromiss lähte- ja sihtkultuuritruuduse vahel, millest esimese raskuspunkt on paratekstuaalne ning teise oma paikneb tekstis endas, töötab hästi – seda enam et “Vita nova” kuulub nüüdsest nende väikestes keeltes haruldaste tekstide hulka, millest on luksus omada eriaegseid ja eritüübilisi tõlkeid.

Aastatel 1293–1295 valminud “Vita

nova” oli Dante esimene oluline teos ning teedrajava tähendusega nii tema enda loomingu kui kogu hilisema õhtumaise armastusluuletraditsiooni seisukohalt. Teos sisaldab kolmekümme lüürilist luuletust, mis väljendavad minategelasest poeedi armastust tema südamedaami Beatrice vastu. Enamik luuletustest on sonetid, kuid nende seas on ka neli kantsooni (üks neist Beatrice surma tõttu lõpetamata jäänud) ja üks ballata. Siiski pole tegemist ainult luulekoguga. Kõiki luuletusi raamistavad põhjalikud proosakommentaariid, milles autor selgitab tekstide inspiratsioonilätteid, loomislugu, sisu ja struktuuri ning kaitseb neid ja enast ametivendade ja avaliku arvamuse võimaliku kriitika eest.

Niisuguse prosimeetrilise tekstistruktuuri eeskujuks oli keskajal populaarse hilisantiikfilosoofi Boethiuse teos “Filosoofia lohutus”, mille sisuks on vangistatud ja surmamõistetud üksildase autori mõtisklused fortuuna muutlikkuse, Jumala ja õnne üle. Sellest paralleelist lähtudes on kerge näha, et ka Dante raamatu fookuses ei ole tegelikult mitte armulugu kahe inimese vahel (mil määral Beatricel minategelase suhtes mingeid tundeid oli, jääb segaseks), vaid armastusega seotud sisemised heitlused ja vaimsed otsingud, mida autor oma kõrgendatud emotsionaalses tundlikkuses kogeb. Nagu märgib Rein Raud (lk 36–37), polegi raamatu teine peategelane õigupoolest mitte Beatrice, vaid Amor, kujuteldav õpetaja ja juhendaja, kes sarnaneb Boethiuse imaginaarse dialoogipartneri Filosoofiaga. Samal ajal pole Amor armastava poeedi armastuse personifikatsioonina

midagi muud kui tema enese peegelpilt. Seda tunnistab kaudselt Dante ise, kui kirjutab, et tema vestlused Amori kui kehalise olendiga on vaid retooriline võte (lk 99–102) – mille kasutamine olevat maakeelsetele luuletajatele lubatud samamoodi nagu kirjatarkadest poetidele.

Amorist veelgi abstraktsem tegelane on Beatrice; seda vaatamata asjaolule, et tõenäoliselt oli tegemist realselt elanud inimesega. Dante käsitluses jääb igapäevategelikkusest alles õige vähe: pankuri tütar, teise pankuriga abiellunud Beatrice Portinari (1266–1290) võib parimal juhul pidada kirjanduslikuks prototüübiks. “Vita nova” tegelane Beatrice on midagi hoopis muud ja ebamaisemat: täiuslik, kättesaamatu ja äärmuseni passiivne olend, kes ilmub narratiivi peaaegu eranditult ainult oma kaaslastest daamide, linnarahva ja eriti poeedist minategelase kaudu. Viimane kohtub armastatuga ainult paaril korral ja möödaminnes, sellest aga piisab, et läita kirge, mis küünib taevalike kõrgusteni.

Minategelase huvikeskmes pole see-
ga mitte armastatu igakülgne teenimine nagu keskaegses rüütliromaanis, vaid alkeemiku kannatlikkusega armastuses kirkastumise otsimine ja poeedi enda sellega seotud vaimne areng. Igasugune maine kontakt armastatuga tuleb seejuures pigem kahjuks. Oma tundeid varjates ja Daamiga piinlikult distantse hoides kannatab autor nagu eremiit kõrbes ning väljendab hingepiinu vaid luulekeeles. Tänapäevaste (ja ilmselt enamiku omaaegsete) lugejate jaoks teeb ta seda abstraktsel ja raskestimõistetaval viisil, kodeerides piinavad emotsioonid alle-

goorilistesse kujunditesse ja salapärasesse numbrimüstikasse, millesse lõpuni pühendatud pole keegi peale tema enda.

Armastus Beatrice vastu ei ole minategelase jaoks seega mitte eesmärk iseeneses, vaid vahend millegi kõrgema saavutamiseks. Eriti pärast Beatrice surma saab Daamile tekstides osaks enam mitte ainult lihtsalt armastus, vaid omaladne metafüüsiline vahendajaroll luuletaja ja Jumala vahel, mis sarnaneb keskaegsetele pühakutele, eriti Neitsi Maarjale pandud ülesannetega. Oma isiklikku hinge raputavatest tunnetest leiab luuletaja maagilisi paralleele aristotelliku kosmose põhistruktuuridega. Need aitavad tal mõista paremini oma armastust Beatrice vastu; veelgi enam aga ümberpöörduvalt: mõista inimliku armastuse kaudu paremini jumalikku armastust, kui võrd Beatricest saab kogu jumaliku kõiksuse pooljumalik representatsioon. Selles mõttes võib kõrvutada Dantet ja varaseid saksa universalromantikuid, kes mõlemad püüdsid ära kasutada inimhinge emotsionaalseid – mitte aga mõistuslikke – aspekte, et püüelda varjatud absoluudi poole.

“Vita nova”, mille proosalõikudes luuletuste varjatud tähendus ja seeläbi ka autori tõelised tunded lõpuks (osaliselt?) avatakse, kulgeb dramaatilise pihtimusena, mida kandev pinge luule- ja proosaosade vahel muudab ühtlasi peategelase psühholoogiliselt nüansirikkaks ja omal moel tänapäevaseks karakteriks, kelle rännakutele on lugejal võimalik suurema vaevata kaasa elada. See teeb kohaseks Rein Raua sedastuse, et inimvaim oma tunnetes ja siseheitlustes on vahepealsetele sajanditele vaatamata siiski samaks

jäänud (lk 19). Ühtlasi võiks aga küsida, kas pole samamoodi ka elulookirjandusega, mis neid tundeid ja siseheitlusi peegeldab. Emotsionaalse autobiograafia näiv tõetruudus võib tänapäeval viia eksiteele sama kergesti kui sajandite eest ja seda pole kohatu meelde tuletada ka Dante puhul.

Nagu märgib Rein Raud, pole teadaolevatele eluloolistele faktidele tuginedes põhjust samastada jutustajast minategelast tegeliku Dante Alighieriga (lk 35–36). Teosena allub “Vita nova” *amour courtois*’ žanrikonventsioonidele vähemalt samavõrra, kui neid uuendab, ning kummalgi neist tendentsidest pole ajaloolise tõega suuremat pistmist. Ka rahvaliku kirjakeele eestvõitlejana oli Dante ise kõike muud kui rahvalik, esindades kitsa ringi haritud ja rikaste Firenze linnakodanike peenenenud luulemaitset, mis sai seesugust elitaarset ilmalikku meelelahutust endale lubada.

Üks “Vita Nova” kandvaid struktuure ja ilmselt tema olemasolu *ratio* ongi osalemine selles linlikus kirjakultuuris: dialoogis teiste sama ringkonna poeetidega, kes üksteise luulet lugesid, hindasid, ümber kirjutasid ja levisid ning vastasid sõprade luuletustele omapoolsete tekstidega. Niimoodi tekkinud kirjanduse seisukohalt tähendas see uut tüüpi intertekstuaalsust, mis ei põhinenud enam mitte ainult ühisel, jagatud traditsioonil, vaid mida iseloomustas senisest selgem teadlikkus autoripositsioonist ning sellega kaasas käivast kultuurilisest ja sotsiaalsest kapitalist, fiktsionaalsuse ja autobiograafilisuse probleemidest ning kutse-eeetikast. Sellele sihtgrupile kirjutamine tähendas

ühtlasi kirjutamist võrdsetele ja avalikule arvamusele, millega on seletatav Dante tendents ennast õigustada ja tehtud valikuid kaitsta – ilma sellise vajaduseta puudunuks ka “Vita nova” igasugune mõte. Firenze kohalikul kirjakultuurilisel taustal oli ilmselt muudki implikatsioon. Näiteks pidid Dante vihjelise teksti taga peituvad reaalsed olema uue maheda stiili harrastajatest võrgustiku jaoks küllalt hästi tuttavad. Seda õigustatum on põhjalik eessõna eestikeelse tõlke alguses, mis autori sajanditetagust pieteeditunnet mõnevõrra korvab.

“Vita nova” kirjutamise ajal ja kirjutamise kaudu arenes rahvalikest armulauludest välja uus ja märksa keerulisem žanr, mis avaldas järgnevalt tohutut mõju Euroopa armastusluulele ja selle kaudu läänemaisele armastuskultuurile tervikuna. Tänu sellele, et Dante oli nendes muutustes osaline, on tema esimese olulise teose kultuurilooline tähtsus võibolla suuremgi kui selle kitsas mõttes kirjanduslik väärtus. Ent ühtlasi avaneb “Uue elu” kaudu vaade ka laiema moderniseerumisprotsessi algusesse, mille tähtsus ei piirdu ainult Dante enda ajaga isegi mitte terve keskajaga. Kõrvutades Dantet isegi mõnevõrra hilisemate autoritega, nagu teine suur keskaegne “reisikirjanik” Geoffrey Chaucer, muutub ilmseks, milline mentaliteedikuristik nende teoseid eraldab. Chauceri looming on meisterlikult, empaatilisel keskaegne kogu ajastu panoraamses mitmekesisuses ja värvikirevuses, kuid just seetõttu võõras ja raskestihoomatav. Ühe peategelase – iseenda – otsingutele ja rännakutele keskenduv Dante on aga just tänu

süvenemisele ühte inimhinge suutnud oma ajast üle olla ning erinevate ajastute lugejaid kergemini kõnetada.

Niisuguseid raamatuid ei tõlgi ta tellimustööna ega tavaliselt üldse mitte mingist muust vajadusest peale sisemise sunni, mis mõnikord aastateks või aastakümneteks kripeldama jääb, kuid mille tulemuseks on harilikult suurepärased tõlked. Samamoodi pikaajaline investering on ka rõõm nende raamatute valmimisest ja kaante vahele jõudmisest, mis puudutab veel paljusid ja kaua.

SVEN VABAR

Venelane ja Võõras

ARKADI STRUGATSKI, BORISS STRUGATSKI. HÄÄBUV LINN. *Vene k-st tlk Veiko Belials. Fantaasia, Tartu, 2012. (Sündmuste horisont; 31). 352 lk.*

“Hääbuv linn” on peaaegu vendade Strugatskite *magnum opus* – mitte ainult nende üks mahukamaid teoseid, vaid ka tavatult keeruka ülesehitusega ning laia aja- ja kultuuriloolise haardega romaan. Samuti selgub järelsõnast, et selle kirjutamiseks kulus vendadel rohkem aega kui ühegi teise teose puhul. Võib-olla kõige selle pärast raamatut seni eesti keelde tõlgitud polnudki, kuigi tegu on vendade ühe hinnatuma teosega. Eestile on ju kombeks, et olulistelt kirjanikelt (ja ka filosoofidelt) tõlgitakse kõiksugu sekundaarseid pudinaid, aga põhiasjade kallale ei julgeta või ei viitsita asuda.

Ei ole ju tänapäevani maakeeles Joyce'i “Ulyssesst” või Heideggeri “Olemist ja aega”, kuigi neid mehi nagu Strugatskeidki armastatakse Eestis päris palju. (Ning muuseas, masendav lugu küll, aga alles äsja ilmus eesti keeles Darwini “Liikide tekkest”...) Nii et juba selles mõttes tuleb “Hääbuva linna” tõlkijale Veiko Belialsile au anda.

Tegelikult pole käesolev publikatsioon siiski täiel määral “Hääbuva linna” esmatrükk eesti keeles. Lugu on tegelikult nõnda, et kuigi romaan valmis vendadel juba 1970. aastate alguses, ilmus see esmakordselt kõigest katkendina alles 1987. aastal Eestis, ajakirjas Raduga (nr 1–4). Täies ulatuses avaldas “Hääbuva linna” Leningradi ajakiri Neva aastatel 1988–1989; 1989. aastal ilmus see lõpuks ka raamatuna. Kuid juba paralleelselt Raduga publikatsiooniga ilmus osa romaanist 1987. aastal ka eesti keeles Vikerkaares (nr 1–5) pealkirja all “Ekspeditsioon põhjakaarde”, tõlkijaks Teet Kallas.

Romaani kandev idee ja lugu kõlab iseenesest väga ulmeliselt. On üks Linn. Linnast idas on hügelkõrge sein – keegi ei tea, kui kõrge; läänes aga kuristik – keegi ei tea, kui sügav. Linn ise liigub aegade möödudes aina põhjast lõuna poole, sest põhjas jäävad järk-järgult allikad kuivaks, ning seega ulatuvad Linnast põhja, piki seina ja kuristiku vahelist astangut – keegi ei tea, kui kaugele – aina lõputud varemed. Lõunasse seevastu jäävad sood, mille vahel tegutsevad farmerid. Linnas elab umbes miljon inimest. Linna valgustab päike, mis lülitatakse hommikul sisse ja öhtul välja. Ükskord juhtub, et süsteemis